

УДК 1:37(477)

СИСТЕМА ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ПЕРСПЕКТИВИ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Людмила Рижак

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів 79000, Україна, filos@franko.lviv.ua*

Розглянуто тенденції розвитку освіти в Україні в контексті глобалізації та європейської інтеграції. Інформатизація суспільства зумовлює розбудову системи освіти як безперервної та багаторівневої. Водночас реформування освіти в Україні здійснюють відповідно до європейських стандартів, які орієнтують на утвердження національної системи освіти та перехід до постнекласичної парадигми.

Ключові слова: безперервність освіти, багаторівневність освіти, некласична парадигма освіти, постнекласична парадигма освіти.

Людство ввійшло в ХХІ ст., яке ЮНЕСКО оголосило *століттям освіти*. Це означає, що міжнародне співтовариство визнало освіту як домінанту не лише в розв'язанні глобальних проблем, які переживає людство, а й у формуванні духовних підвалин нової екоінформаційної цивілізації. Сьогодні освіта є потужною соціальною інституцією, яка може й повинна формувати духовно-інтелектуальний потенціал нації як запоруку її соціально-економічного поступу. «Загальноновизнано, – пише Є. Марчук, – що майбутня успішна економіка буде економікою домінування якісно нового капіталу, безпосередньо пов'язаного з якістю людської особистості та ефективністю соціальної організації» [4, с. 109]. Досвід високорозвинених країн переконливо свідчить про перехід еволюційної домінанти поступу суспільства від системи господарства до системи освіти й науки.

Треба зазначити, що рівень та якість освіти ООН визнала показниками розвитку людського потенціалу, який забезпечує соціально-економічний прогрес суспільства загалом. Тому високорозвинені країни щораз більше інвестують в освіту, позаяк вона забезпечує формування не лише інтелектуального, а й гуманітарного потенціалу нації. Останній визначається рівнем психічного та фізичного здоров'я нації, її соціального благополуччя, моральності, духовності, інтелектуального розвитку, психологічної єдності, гуманітарної активності [4, с. 109]. Саме гуманітарний потенціал уможливорює багате та успішне суспільство.

Україна, вступивши до третього тисячоліття як незалежна держава, розбудовує національну освітню систему та модернізує її. Практика реформування освіти виявила цілу низку проблем, які потребують філософського осмислення. Найактуальнішою з них є входження освіти України до європейського простору. Цю проблему плідно досліджують В. Андрущенко, Г. Клімова, В. Кремень, М. Култаєва, В. Огнев'юк та інші.

Уже сьогодні виявні деякі тенденції розвитку системи освіти в Україні, що визначатимуть її функціонування в XXI ст. По-перше, освіта стає *багаторівневою* та *безперервною*, а по-друге, – *платною*. Безперервність освіти зумовлена інформатизацією суспільства, потребою в постійному оновленні знань, технологій та підвищенні кваліфікації. Саме багаторівнева освіта відповідає ідеї її безперервності. З одного боку, вона забезпечує різноманітні освітні потреби особи задля її розвитку та самореалізації, а з другого – її професійну підготовку, яка має стати підставою зміни соціального статусу. Оскільки знання в інформаційному суспільстві є найважливішим ресурсом, воно є тією цінністю, за володіння якою треба платити. Чим престижнішою є спеціальність, тим вищою має бути плата за її освоєння. Водночас держава повинна здійснювати гнучку політику кредитування тих спеціальностей, які забезпечують науково-технічний чи соціальний прогрес, або тих, які розцінюють як неперестижні.

Попри тривалий економічний спад, Україна *de jure* визнала безперервну освіту громадян як пріоритетну цінність. Багаторівнева та безперервна освіта є необхідною умовою динамічності суспільства, позаяк дає змогу кожному громадянину як індивідуально, так і колективно впродовж життя здійснювати ефективні зміни, бути господарем цих змін. Отож, у XXI столітті освіта триватиме протягом цілого життя людини: від дитинства до зрілості. На жаль, видатки з бюджету на фінансування освіти в Україні становлять дещо більше 3% ВВП щороку. Систему кредитування професійної освіти в Україні тільки розпочато, а низька платоспроможність населення обмежує доступність навчання.

Мета цієї статті – аналіз тенденцій реформування сучасної системи освіти в Україні та парадигм її функціонування в контексті європейської інтеграції.

Систему безперервної освіти в Україні репрезентує дошкільна, загальна середня, професійно-технічна, вища освіти, а також різноманітні форми підвищення професійної кваліфікації та перекваліфікації: післядипломна освіта, аспірантура, докторантура тощо.

Держава конституційно гарантує молоді право на повну загальну середню освіту та оплачує її здобуття. За Конституцією, середня освіта – обов'язкова, оскільки спрямована на всебічний розвиток дитини як особи, її моральних, інтелектуальних, фізичних здібностей, а також на професійне самовизначення. Середні загальноосвітні школи в Україні – триступеневі: перший ступінь дає початкову загальну освіту, другий – базову загальну середню освіту, третій – повну загальну середню освіту. Крім середніх загальноосвітніх шкіл, функціонують гімназії, ліцеї, колегіуми.

Освіту дорослих громадян України забезпечують державні, недержавні та приватні навчально-виховні заклади. Професійну підготовку здійснюють професійно-технічні училища, технікуми, коледжі, інститути, консерваторії, академії та університети. Багаторівнева система професійної освіти дає змогу здобути фах і відповідну кваліфікацію. Технікуми, училища та інші освітні заклади I рівня акредитації готують молодших спеціалістів, коледжі та освітні заклади II рівня акредитації – бакалаврів, освітні заклади III та IV рівнів акредитації (інститути, акаде-

мії, університети) – бакалаврів, спеціалістів та магістрів. У 2002/2003 н. р. чисельність студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації становила 473 студенти на 10 тис. населення [9, с. 513–515].

Післядипломна освіта дорослих передбачає зростання професійної майстерності, оперативну адаптацію до нововведень у всіх сферах суспільного життя. Однак основна мета освіти дорослих – це розвиток творчого потенціалу особистості, який забезпечує якість її соціального, культурного та професійного життя.

В Україні освіта громадян має три форми: стаціонарну, вечірню та заочну. Нині наявна тенденція до скорочення вечірньої форми навчання та до розширення стаціонарної, особливо заочної. З'явилася нова форма навчання – дистанційна.

Заочна освіта сформувалася в умовах модернізації індустріальної цивілізації як відповідь на виклик науково-технічної революції. Впровадження нової техніки та технології вимагало вищого інтелектуально-професійного рівня громадян. Отож, освіта виконувала егалітарну функцію, надаючи всім охочим рівні можливості в здобуванні середньої, професійно-технічної та вищої освіти. Водночас заочна форма навчання була засобом відновлення інтелектуального потенціалу, втраченого в роки війни. Тому заочну освіту держава визнала як рівноцінну зі стаціонарною, завдяки чому вона стала чинником соціальної стабільності суспільного життя.

Сьогодні заочна освіта є чинником соціального нівелювання та деградації інтелектуального потенціалу українського суспільства. Про це красномовно свідчить невідповідність між кількістю спеціалістів із вищою освітою на 10 тис. населення та соціально-економічним розвитком України. Так, на початку 90-х років в Україні на 10 тис. населення було 1202 особи з вищою освітою, тоді як у Франції – 1060, у Німеччині – 990 [1, с. 62]. Отже, високий освітній ценз громадян України не гарантує ні благополуччя, ні загального добробуту. Звичайно, річ не тільки в освіті. Однак заочна освіта давно вичерпала свій потенціал у формуванні інтелектуального капіталу суспільства.

Тільки визнавши на державному рівні той факт, що заочна освіта є нижче-вартісною, можна її трансформувати. Річ у тому, що держава має не лише законодавчо гарантувати роботу дипломованим спеціалістам, а й створювати відповідні робочі місця. Зокрема, у всіх державних інституціях мають працювати лише дипломовані спеціалісти відповідного фаху та кваліфікації. Ситуація, коли посади обіймають особи без відповідної освіти, дискредитує як освіту, так і посаду.

Найперше, що має зробити держава, – це відмовитися від заочної педагогічної освіти. В Україні педагогічні кадри готують 26 університетів, 1 академія, 15 інститутів і коледжів, 6 технікумів, 21 училище. Крім того, педагогічних працівників із фундаментальних напрямів готують також у класичних університетах [2, с. 7]. У 90-х роках збільшено випуск дипломованих педагогів порівняно з 80-ми роками на 20 тис. щороку. Уже сьогодні існує проблема «зайвих» педагогів і водночас бракує дипломованих учителів у сільських школах. Це означає, що педагогічна освіта не розв'язує проблеми кадрів ні кількісно, ні якісно. Очевидно, стаціонарну підготовку вчителів для початкової та базової сільської школи варто

здійснювати на контрактній основі коштом державного кредитування. Це зобов'язувало б майбутнього педагога п'ять чи більше років попрацювати за умовами контракту, інакше він мав би компенсувати всі витрати держави на його підготовку – добровільно або через суд.

Подальшим кроком має стати трансформація заочної гуманітарної та технічної освіти. Найбільш виправдано було б здобувати базову вищу освіту лише стаціонарно. Дистанційна освіта, яку вже запроваджують в Україні, має поглиблювати спеціалізацію, забезпечувати перекваліфікацію, стажування, перепідготовку тощо. Як феномен інформаційної цивілізації, вона поки що є різновидом заочної освіти. Для її розвитку потрібно комп'ютеризувати освітню діяльність, подбати про науково-методичне забезпечення, створити локальні, регіональні та всеукраїнську мережі колективного користування інформацією.

Надзвичайно актуальною проблемою сьогодення, яка детермінує розвиток освіти, є можливість оплатити навчання. Це проблема не тільки соціально-економічна, а й світоглядно-ціннісна. У недалекому минулому освіта в Україні була безплатною для фізичних осіб. Фінансувала освіту держава, причому за залишковим принципом. Наслідком цього став жалюгідний стан освіти в 90-х роках. Школа й сьогодні перебуває в такій ситуації.

Водночас споживацьке розуміння безплатності освіти виявило себе в безвідповідальному ставленні до навчання. Знання втратили свою самоцінність, натомість зросла цінність атестата й диплома. Навіть оплата за освіту поки що не забезпечує інтелектуальну фільтрацію освітнього контингенту.

У демократичних суспільствах, на думку відомого американського соціолога П. Сорокіна, багаторівнева та загальнодоступна освіта є «соціальним ліфтом», який рухається від фундаменту суспільства до його горішніх поверхів, створюючи рівні можливості для підвищення соціального статусу кожного, хто може й хоче навчатися [8, с. 409]. У такий спосіб освіта стратифікує суспільство (вертикальний та горизонтальний розподіли громадян відповідно до здобутого фаху та рівня кваліфікації), а це забезпечує мобільність і стабільність суспільства.

Сьогодні система освіти в Україні перебуває в процесі реформування, змістом якого є перехід від класичної парадигми до некласичної. Класична система освіти та її стандарти сформувалися в Європі в результаті панування культури індустріального суспільства та її найважливішого елемента – науки. А тому характерними ознаками європейської освіти до середини ХХ ст. був саєнтизм, галузева диференціація та утилітарний прагматизм. Класична модель освіти репрезентувала ціннісні орієнтації та ідеали модернізованої індустріальної цивілізації, зокрема її технократичний оптимізм. Освіченою вважали людину, яка засвоїла науково-технічні здобутки цивілізації, збагатила свій розум теоретичним знанням. На всі соціальні проблеми така людина дивилася крізь призму науково-технічного прогресу, вважаючи науку панацеєю в їхньому розв'язанні. Пріоритетний розвиток науки й техніки визначав зміст освіти та відповідну їй професійну стратифікацію.

В Україні класична модель освіти домінувала до 90-х років ХХ ст. Її метою була ерудована людина, професіонал в обраній сфері діяльності. На противагу за-

хідноєвропейській моделі освіти, в Україні критерієм розвитку інтелектуальних здібностей вважали фундаментальну підготовку фахівців широкого профілю. Освіта сприяла розвитку та селекції інтелектуально-теоретичного потенціалу суспільства. Наслідком такої підготовки спеціалістів були загальновизнані здобутки в галузі фундаментальних досліджень з одного боку і неспроможність довести їх до практичної реалізації – з другого.

Саєнтистська, технократично орієнтована класична освіта була продуктом індустріальної цивілізації і водночас ефективним засобом її відтворення та модернізації. Результати необмеженого науково-технічного прогресу в практиці західного суспільства виявилися в 70-х роках глобальною еколого-економічною кризою. Вона засвідчила, що індустріальна цивілізація дійшла критичної межі, за якою починається самознищення людства. Як зазначають дослідники, у результаті панування європейської науки в культурі індустріального суспільства людство втратило інстинкт самозбереження. Кризові явища продемонстрували повільне вповзання людства в незворотні самовбивчі процеси.

Криза цивілізаційних основ існування зумовила кризу класичної парадигми освіти, що має також глобальний характер і виявляється передусім у невідповідності змісту та функцій освіти процесові інформатизації та екологізації суспільства. Річ у тім, що індустріальне суспільство стимулювало масову підготовку високоосвічених людей, які й здійснили його науково-технічну модернізацію. Воно задавало стандарти, які визначали типові риси *освіченої людини: інтелектуальність, професіоналізм і компетентність*. Класична система освіти здійснювала насамперед інтелектуально-фахову селекцію індивідів, формуючи професійні страти та їхню кваліфікаційну структуру. На жаль, у нашій державі інтелектуальний потенціал не знаходить належного застосування, що призводить до його деформування, деградації і навіть руйнування.

Одним із напрямів його збереження та нарощування є професійна переорієнтація. Річ у тім, що в Україні до 90-х років найпрестижнішими вважали інженерні спеціальності, які обслуговували військово-промисловий комплекс. Тепер, коли Україна стала без'ядерною державою та здійснює політику нейтралітету стосовно військових блоків, такі спеціальності стали «зайвими». Але саме ці спеціалісти володіють найновішими технологіями, саме їхній інтелектуальний потенціал скуповують закордонні емісари.

У контексті реформування освіти в Україні актуальною є проблема перевиробництва спеціалістів, що загрожує суспільству дестабілізацією, оскільки в життя входить чимало людей з амбіціями, які суспільство не може задовольнити. Ці процеси спостерігаємо сьогодні в Україні: кількість студентів збільшується, а держава не може забезпечити їх роботою за фахом. Зростає невідповідність між рівнем домагань та самореалізацією особи. З одного боку, значний соціальний престиж вищої освіти і впевненість у тому, що диплом повинен забезпечити високий соціальний статус і добробут, а з другого – деформованість ринку праці в Україні, де немає попиту на високоінтелектуальну, підтверджену дипломом пра-

цю, що породжує зневіру в соціальній справедливості, загрожує дестабілізацією суспільного життя.

Вихід із цього становища може поліпшити реструктуризація професійної підготовки спеціалістів. Якщо сьогодні в Україні спостерігаємо перевиробництво інженерно-технічних та педагогічних кадрів, то в найближчі десять років з'явиться проблема «зайвих» лікарів, економістів, бухгалтерів та правознавців. Нині є бум престижних спеціальностей, без урахування потреб на ринку праці. А тому, зазначає В. Литвин, «маємо цілі факультети, які готують спеціалістів для віртуальних потреб» [3, с.5].

Ще в середині ХХ ст. П. Сорокін констатував, що класична європейська освіта неспроможна тестувати моральні якості людей. Це означає, що до її стандартів входить завдання забезпечувати розвиток тільки професійних та інтелектуальних здібностей, лишаючи поза увагою моральні якості індивідів. Тому класичній системі освіти притаманний моральний нігілізм, що виявний в одночасному зростанні як освіченості, так і злочинності. Це серйозна вада стратифікаційної функції вітчизняної освіти. Її наслідком є те, що індивіди з моральними якостями, нижчими від середнього рівня, але з середніми інтелектуальними здібностями, успішно підіймаються соціальною драбиною. Посідаючи соціальне становище, якому не відповідають, вони можуть лише «успішно» руйнувати суспільство, але неспроможні створити нічого цінного, зазначає П. Сорокін. Отже, неадекватність стратифікаційної функції освіти підриває основи стабільності суспільства, демократичності влади та управління.

Саєнтизм та аморальність європейської класичної освіти, на думку П. Сорокіна, виявляються в тому, що горішні поверхи суспільства (владні структури) поповнюються людьми, які демонструють високі інтелектуальні здібності й водночас моральну деградацію: корупцію, демагогію, прагнення поживитися за рахунок інших, сексуальну розбещеність, нечесність, цинізм, «плутократію» [8, с. 415]. Отже, європейська класична освіта в середині ХХ ст. наочно демонструвала свою неспроможність у формуванні освіченої людини як людини інтелігентної. Освічена людина виявилася неінтелігентною. Вона знаюча, компетентна, в усьому керується авторитетом науки і не відчуває потреби в моральних імперативах діяльності.

П. Сорокін першим поставив питання про те, що класична модель освіти вичерпала себе. Спеціаліст замінив освічену людину як цілісну особистість. Для нього наукове знання – універсальна підстава приймати рішення та діяти. Освічена людина стала одномірною і пропагує свою одномірність як взірець досконалості. Це пов'язано з тим, що освіта виявилася неспроможною здійснювати селекцію та готувати освічених людей як інтелігентних. Брак культури виявився в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Криза інтелігентності є свідченням духовної деградації суспільства, руйнуванням елітної страти як провідної верстви нації.

Для інтелектуальної еліти характерні, передусім, висока моральність, критичне ставлення до себе, відповідальність та висока вимогливість. Вона є носієм взірців норм та способів життя, що охоплюють усі сфери буття. «Нація не могла б

підживлювати свої історичні потреби, якби додержувалася лиш одного типу довершеності. Окрім видатних мудреців та митців, потрібні й зразковий вояк, і досконалий промисловець, і взірцевий робітник, і навіть світовий геній. Так само, якщо не більше, нація потребує видатних жінок. Тривалий брак декотрих із цих кардинальних типів досконалості врешті-решт позначиться на багатовіковому розвитку національного життя» [7, с. 182].

Інтелектуальну еліту витіснила наукова еліта. Її мета – науково-технічний прогрес, в основі якого – дедалі більша спеціалізація. У Європі, пише Х. Ортега-і-Гассет, «ми зустрічаємо тип науковця, якого ще не бачила історія. Він з усього того, що повинна знати освічена людина, знає лише одну науку, і навіть у цій науці знає лише ту маленьку ділянку, яку активно досліджує. Він навіть проголошує як чесноту своє незнання всього, що лишається поза його вузькою науковою ділянкою». Виявилось, що «модерна наука, символ і підвалина сучасної цивілізації, дає притулок інтелектуально пересічній людині», яка прекрасно «знає» свій маленький закуток Всесвіту, але не має найменшого поняття про все інше [6, с. 82–83]. Наукове знання для неї вільне від будь-яких ціннісних і моральних обмежень. Наука не відповідає за соціальні наслідки його використання.

На ґрунті високої освіченості та спеціалізації формується владна еліта, основною рисою якої є технократизм. Нехтування моральних імперативів як владною, так і науковою елітою, які визначають шляхи та способи соціально-цивілізаційного поступу людства, поставило його на межу виживання. Найнебезпечнішим наслідком однобічної спеціалізації є те, що із збільшенням кількості дипломованих осіб дедалі менше стає людей культурних. Освіченість перестала бути синонімом культурності. У 70-х роках західне суспільство переорієнтувало освіту, поставивши в її епіцентр культуру. У результаті реформ утвердилася *некласична парадигма освіти*, метою якої є *висококультурна людина*.

Україна задекларувала реформу освіти в середині 90-х років, але за інерцією освіта поки що реалізує класичну парадигму. Саме тепер, в умовах демократизації суспільного життя, вона виявила свої вади. Неспроможність освіти здійснювати селекцію спеціалістів за моральними якостями зумовила надмірну корумпованість чиновників на всіх рівнях владних структур. Корумпованість є найсуттєвішою перепорою для іноземних інвестицій до економіки країни, міжнародного співробітництва та ринкових реформ. Суттєвими рисами владної еліти є безвідповідальність, споживацтво, деструктивність дій, що виявні у відмиванні нелегального капіталу та фінансових махінаціях.

Реформування освіти в Україні має свою специфіку, зумовлену її тривалою денационалізацією. Європейська освіта була і залишається національною. Наукова й владна еліти, попри кризу їхньої духовності, також є національними. Звідси впливає, що в центрі освітньої реформи в Україні нагальною є побудова *національної системи освіти*, яка б утверджувала національну ідентичність особи та її національну самосвідомість. Отже, освіта має повернути суспільство до культурно-духовних витоків. Нова парадигма освіти в своїй основі є *культуроцентричною*. Якщо класична освіта своєю метою вважала залучення індивідів до цивілізаційних

здобутків через засвоєння наукового знання, то неklasична освіта вбачає свою мету в залученні їх до здобутків національної та світової культури.

На зміну ідеалу ерудованої людини приходить ідеал висококультурної людини. Його зміст та шляхи втілення викладено в Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)». Вона репрезентує такі типові риси *культурної людини*, як *духовність, національну самосвідомість і культурну толерантність*.

Освіта має бути доступною для кожної людини та органічно пов'язаною з національною історією, культурою і традиціями. Виховання національної самосвідомості не означає культурної замкненості. Навпаки, національна самототожність в умовах глобальної інтеграції України до європейського та міжнародного співробітництва утверджується в діалозі культур, який відбувається надзвичайно інтенсивно. Необхідною умовою успішного діалогу є культурна толерантність, яка включає розуміння рівноправності різних культурних систем, визнання їхньої рівноцінності. Завдяки культурній толерантності компенсується замкненість культурної ідентифікації, відбувається орієнтація на взаємозбагачення через діалог культур, на відкритість для інших культур.

Україна, реформуючи класичну освіту в неklasичну, вирішує завдання *ре-націоналізації системи освіти* в контексті інформаційної цивілізації. Некласична парадигма освіти орієнтує на органічне поєднання інструменталістського та смислового змістів культури. Предметом діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу, зазначає Ф. Михайлов, є не триада «знання, вміння та навички», а культурні потреби та творчі здібності вчителів, учнів, батьків, тобто всіх тих, кого включено до освітнього простору [5, с. 116]. Некласична парадигма освіти визнає пріоритетність гуманітарного знання, яке репрезентує смисловий зміст культури. Гуманітарна освіта дає змогу засвоювати смисли культури та асимілювати цивілізаційні здобутки. Саме на гуманітарній основі освіти відбувається особистісне зростання, що є метою неklasичної парадигми.

Якщо реформування освіти в Україні спрямовано на її національне відродження, то високорозвинені країни формують нову *постнеklasичну модель освіти*, де цінністю стає розвиток потенцій і можливостей людини, процес її *творчої самоактуалізації та самореалізації*. Постнеklasична система освіти функціонує на основі її *інформатизації та комп'ютеризації*. Річ у тому, що в інформаційному суспільстві виробництво знання надбудовується над індустріальною структурою і стає пріоритетною галуззю економіки. Знання стає найважливішим ресурсом суспільного розвитку, до того ж таким, який у процесі використання відтворюється та збільшується.

На базі персональних комп'ютерів, індустрії знання та мереж колективного користування формується єдиний інформаційний простір. У ньому знання існують у формі інтелектуальних систем, у тому числі й навчальних. Основою їхнього функціонування є банки даних і банки знань. Банки даних включають фактографічні знання, більш або менш адекватний опис об'єктів, подій і процесів у певних предметних середовищах. Банки знань містять концептуально-загальне знання: *дефініції понять, формулювання законів, правил, норм*; включають також опера-

ційне знання (як зробити, як розв'язати задачу, як досягнути успіху тощо), виражене у формі алгоритмів, рецептур, моделей, евристичних правил. Доступ до банків даних і банків знань відкриває індивідові необмежені можливості в освоєнні знання та в оперуванні ним.

Розвиток особистості базується на можливості вільного виходу індивіда до інформаційного простору. Інтелектуальні навчальні системи, зокрема інформаційно-пошукові та розрахунково-логічні, забезпечують ефективний пошук адекватної інформації, а також її формально-логічне опрацювання за межами людського мозку. У навчальному процесі вони виконують роль інтелектуального помічника, який бере на себе рутинні інтелектуальні функції пошуку інформації, її класифікації та систематизації, проведення розрахунків тощо. Ступінь використання інформаційного потенціалу банків даних та банків знань, а також свобода індивіда в інформаційному просторі є показниками його інформаційної стратифікації.

Особлива роль в інформаційно-творчій селекції індивідів належить експертним навчальним системам, які здатні до самонавчання на основі аналізу власного досвіду. Уже сьогодні їх застосовують у процесі вивчення природничих, гуманітарних і технічних дисциплін. Ці навчальні системи забезпечують широке поле варіантів освоєння дисциплін, у тому числі теоретичні знання, прикладні дослідження, емпіричні дані, моделі, алгоритми, ділові ігри тощо. Функціонування в освіті інтелектуальних навчальних систем зумовлює нові стандарти, згідно з якими типовими рисами освіченої людини є *комп'ютерна компетентність* та *комп'ютерна культура*.

Комп'ютерна компетентність передбачає знання архітекτονіки персонального комп'ютера, змісту програмного забезпечення та його предметного призначення, навички практичної роботи з комп'ютером, опанування спеціальною термінологією, вміння завантажувати й використовувати комплекси програм та периферійні пристрої. Окрім знання загальних принципів функціонування комп'ютера та оволодіння практичними навичками його застосування, комп'ютерна компетентність передбачає вміння користуватися глобальною мережею «Internet» та локальними мережами. Освіта, тестуючи комп'ютерну компетентність користувачів, здійснює їхню інформаційну стратифікацію за ступенем одержання текстової та аудіовізуальної інформації з різних просторово віддалених баз даних та інформаційних джерел.

Однак розвиток індустрії знання актуалізував проблему комп'ютерної культури та її ролі в інформаційно-творчій стратифікації індивідів. Комп'ютерна культура є мірою творчого використання потенціалу інтелектуальних систем у різних сферах діяльності, а також освоєння наукового знання в процесі навчання, перевідкриття цього знання особисто для себе, рефлексивного керування цим процесом на основі власного досвіду.

Інформатизація та комп'ютеризація освіти, розвиваючи інтелектуально-творчі здібності особистості, містить небезпеку залежності від комп'ютера, надмірного захоплення ним («комп'ютерна наркоманія») і водночас націлює на низький загальнокультурний рівень. Особливу тривогу викликає комп'ютофілія в мо-

лоді, у якої ще не сформовано моральні норми, вартості та ідеали. Проблеми морального тестування та виховання особистості стають найважливішою функцією постнекласичної освіти.

Інформатизація суспільства покликала до життя нову галузь економіки: індустрію знання, яка розробляє програмні продукти та забезпечує функціонування інформаційного простору, у тому числі й освітнього. Це принципово нове соціокультурне середовище життєдіяльності людини, яке називають віртуальним світом. Сучасні телекомунікаційні та мережеві технології, забезпечуючи зв'язок глобальних і локальних мереж, сприяють тому, що окремі «острівки віртуальності» об'єднуються в єдине ціле. Віртуалізація освіти стає реальністю.

Принципово новим у функціонуванні освіти в Україні є законодавчо закріплені державні стандарти освіти, які встановлюють вимоги до змісту, обсягу та рівня освітньої та фахової підготовки. Орієнтація освіти в Україні на стандарти міжнародного рівня є адекватною реакцією на тенденції європейської та міжнародної інтеграції та запорукою збереження єдиного освітнього простору в державі. Інтеграція, безперечно, вимагає об'єднання зусиль для розв'язання глобальних і регіональних проблем. Однак вона не означає нівелювання держав, а навпаки – збереження їхньої національної самобутності. Зокрема, інтеграція України до Євросоюзу не означає вестернізації освіти.

У країнах Західної Європи зміст стандартизації виражає орієнтацію на *плюралізм освітніх систем*, що зберігають національну ідентичність у процесах інтеграції. Універсалізація та стандартизація освіти в європейському та міжнародному масштабах не нівелює національної самобутності освітніх систем. Річ у тому, що освіта є головним показником якості життя західного суспільства, її визнано стрижнем економічної могутності та безпеки держави, творчого потенціалу науки й культури. Як соціальний інститут вона слугує відтворенню та нарощуванню гуманітарного потенціалу нації, є запорукою її самоідентичності. Держави і нації, що не мають *сучасної національної освіти*, розцінюють сьогодні у світі як такі, що не мають майбутнього.

-
1. *Алексєєв Ю.М.* Україна: освіта і держава (1987–1997). – К., 1998. – 111 с.
 2. *Кремень В.* Підготовка вчителя в умовах переходу загальноосвітньої школи на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання // Вища школа. – К., 2003. – № 1. – С.3–11.
 3. *Литвин В.* Українська культура й освіта в контексті суспільних трансформацій // Урядовий кур'єр. – №175. – 24.09.2002. – С.4–5.
 4. *Марчук Є.* Соціополіс – модель майбутнього суспільства // Національні інтереси. – Львів, 2001. – №4–5. – С.104–114.
 5. *Михайлов Ф.Т.* Философия образования: ее реальность и перспективы // Вопр. филос. – 1998. – №8. – С.92–118.
 6. *Ортега-и-Гассет Х.* Бунт мас / Вибр.тв. – К.: Основи, 1994. – С.15–139.

7. *Ортега-и-Гассет Х.* Безхребетна Іспанія / Вибр.тв. – К.: Основи, 1994. – С.140–195.
8. *Сорокин П.А.* Социальная и культурная мобильность // Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992. – С.295–424.
9. Статистичний щорічник України за 2002 рік. – К.: Вид-во «Консультант». 2003. – 662 с.

EDUCATIONAL SYSTEM IN UKRAINE AND ITS PERSPECTIVES: THE PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Lyudmyla Ryzhak

*Ivan Franko National University of L'viv, Universytets'ka Str., 1
L'viv 79602, Ukraine, filos@franko.lviv.ua*

Tendency of educational development in Ukraine within the context of globalization and European integration has been analysed in the article. Informatization of the society makes it possible for the educational system to be sustainable and multilevel. The educational reformation in Ukraine is realized in accordance with the European standards, which, at the same time, orientate to establishing the national education system and transition to post-nonclassical paradigm.

Key words: sustainable education, multilevel education, nonclassical paradigm of education, post-nonclassical paradigm of education.

Стаття надійшла до редколегії 08. 04. 2004

Прийнята до друку 10. 08. 2004